

طرح درس حقوق اساسی ۱

ویرایش ۳.۱.۰

محمد منصوری بروجنی - مهر ۱۴۰۴ - دانشگاه اصفهان

m.mansouri.b@ase.ui.ac.ir

mansoori66@gmail.com

۱ هدف

آشنایی دانشجویان با مباحث نظری حقوق اساسی و حقوق فردی و آزادی‌های عمومی.

۲ کتاب درسی

بایسته‌های حقوق اساسی؛ دکتر سیدابوالفضل قاضی (شریعت‌پناهی)؛ انتشارات میزان.

۳ روش

طبق آیین‌نامه آموزشی مشترک، زمان کلاس درس در هر هفته ۱۰۰ دقیقه است. این زمان به ترتیب به ارائه جستارهای دانشجویان، خطابه مدرس، و -در صورت باقی ماندن زمان- رفع اشکال دانشجویان اختصاص می‌یابد.

با توجه به تأخیر قابل ملاحظه در آغاز نیم‌سال تحصیلی و شروع کلاس‌های این درس از هفته ششم سال تحصیلی؛ برنامه درس در ۱۴ جلسه تنظیم شده است. برای انطباق یافتن جلسات با هفته‌های باقی‌مانده از نیم‌سال از هفته‌های پانزدهم و شانزدهم سال تحصیلی برای ارائه درس جلسات سیزدهم و چهاردهم بهره‌برده می‌شود. جلسات ۵؛ ۹ و ۱۲ نیز به صورت جبرانی برگزار می‌گردد. به عبارتی

در هفته نهم نیم‌سال تحصیلی جلسات چهارم و پنجم در دو روز مجزای هفته برگزار می‌گردد. جلسه چهارم در روز برنامه کلاسی و جلسه پنجم در روز جبرانی.

در هفته دوازدهم نیم‌سال تحصیلی؛ جلسات هشتم و نهم در دو روز مجزای هفته برگزار می‌گردد. جلسه هشتم در روز برنامه کلاسی و جلسه نهم در روز جبرانی.

در هفته چهاردهم نیم‌سال تحصیلی جلسات یازدهم و دوازدهم در روز مجزای هفته برگزار می‌گردد. جلسه یازدهم در روز برنامه کلاسی و جلسه دوازدهم در روز جبرانی.

بدین ترتیب جلسات سیزدهم و چهاردهم در هفته‌های پانزدهم و شانزدهم برگزار می‌گردد تا امتحان پایان نیم‌سال تحصیلی در زمان مقرر و پس از به اتمام رسیدن برنامه درسی برگزار گردد.

۳/۱ ارائه جستارهای دانشجویان

دانشجویان باید پیش از حضور در هر جلسه درس، بخش معین شده از کتاب درسی یا سایر منابع را طبق برنامه جلسات مطالعه کنند و سپس درباره موضوع جلسه، ابهامات و چالش هایی که با مطالب منبع مطالعه یافته اند، با یکی از هوش های مصنوعی مورد تأیید گفت و گو کنند.

برای چارچوب بندی گفت و گوی دانشجویان با هوش های مصنوعی، راجع به موضوع هر جلسه، چهار پرسش کلیدی طرح شده است. دانشجویان مکلفند با توجه به مطالعه انجام شده، پرسش های مطرح شده را دستمایه گفت و گو با یکی از هوش مصنوعی های گفت و گوگر کنند. دانشجویان از آخرین نسخه یکی از گفت و گوگرهای «۱. جی پی تی ۲. گراک ۳. جمینای ۴. دیپ سیک» در حالت تفکر عمیق و پژوهش عمیق برای گفت و گو استفاده کنند. طبیعتاً پیشبرد این گفت و گو به ابتکار و خلاقیت دانشجو بستگی دارد و دانشجو باید سؤالات و ابهامات خود پیرامون موضوع را تا مرتفع شدن کامل آن با هوش مصنوعی مطرح کند. نهایتاً دانشجو مکلف است بر اساس موضوع جلسه، محتوای کتاب، و محتوای گفت و گوهای مطرح شده، با خلافت و قلم خود (نه با قلم هوش مصنوعی) جستاری بین ۳۰۰ الی ۵۰۰ کلمه تهیه کرده و تا حداکثر ۱۸ ساعت قبل از شروع کلاس درس در سامانه جامع آموزش مجازی (LMS) بارگذاری کند. محتوای این جستارها ضرورتاً ارزیابی نمی شود.

دانشجویان موظفند در هر جلسه آماده ارائه شفاهی جستار خود باشند. در هر جلسه ۶ نفر از دانشجویان جستار خود را ظرف حداکثر ۸ دقیقه ارائه می دهند.

۳/۲ خطابه مدرس

پس از ارائه دانشجویان، مدرس بر اساس محتوای ارائه شده و موضوع جلسه، خطابه ای ارائه می دهد. محتوای خطابه ها و طول آن متناسب با محتوای جستارهای ارائه شده تنظیم می شود.

زمان خطابه ها معین نیست و می تواند شامل کل زمان باقی مانده از کلاس شود.

۳/۳ رهنمودهایی در خصوص گفت و گو با هوش مصنوعی

تا زمانی که ابهامات و ایرادات راجع به بخش مورد مطالعه کتاب برطرف نشده است، شروع به طرح پرسش های طرح درس از هوش مصنوعی نکنید.

پرسش های پیشنهادی طرح درس را به صورت جداگانه و مرحله به مرحله طرح کنید. تا زمانی که تمام ابهامات و ایرادات راجع به جواب یکی از پرسش ها مرتفع نشده است، به سراغ پرسش بعدی نروید. گفت و گو بر اساس ابهامات شخصی، به شخصی سازی آموزش و پیوند برقرار کردن آموزش جدید با دانش کنونی شما کمک می کند.

چنانچه احساس کردید هوش مصنوعی در پاسخ‌گویی خود را مقید به منابع فارسی کرده یا در حال رعایت نزاکت‌های سیاسی جوامع غربی است، در پرسش‌های خود صریح‌تر باشید و از آن بخواهید خود را به یک زبان یا فرهنگ خاص مقید نسازد. علی‌ای حال از تأمل انتقادی در این پاسخ‌ها خودداری نکنید.

۳/۴ رفع اشکال

در کلاس درس زمان معینی برای رفع اشکال وجود ندارد. چنانچه پس از پایان هر جلسه درس، هم‌چنان اشکالی برای دانشجویان باقی مانده بود، دانشجوی می‌تواند با هماهنگی قبلی در یکی از زمان‌های رفع اشکال (طبق برنامه هفتگی مدرس) در دفتر وی (ساختمان جدید دانشکده علوم اداری و اقتصاد؛ اتاق ۴۰۹ ضلع غربی) حضور یابند.

دانشجویان راجع به مسائل پیرامون درس می‌توانند نظرات و انتقادات خود را از طریق ایمیل یا سامانه پیام lms به اطلاع برسانند. چنانچه دانشجویان مایلند که این نظرات را به صورت ناشناس مطرح نمایند، می‌توانند از [این پیوند](#) استفاده کنند.

۴ برنامه جلسات

۴/۱ شناختی از مفهوم قدرت

مطالعه: گفتار اول: ویژگی‌های حقوق اساسی

۴/۱/۱ پرسش‌ها

(۱) قدرت سیاسی چیست؟

(۲) تفاوت قدرت سیاسی با نیروی جانوران دیگر یا با انرژی‌های ناشی از اشیاء طبیعی چیست؟ به عنوان مثال تفاوت

قوه سیاسی با قوه ناشی از باتری قلمی چیست؟ توان تولیدشده و هدایت‌شده از یک نیروگاه برق چه تفاوتی با توان

سیاسی دارد؟

(۳) آیا اعمال قدرت با زورگویی ذاتاً تفاوت دارد یا تفاوت آن‌ها عرضی و شکلی است؟

(۴) آیا قدرت سیاسی یکپارچه است و هر انسان حامل بخشی از آن است یا هر انسان خود به نحو مجزایی منشأ قدرت

سیاسی است؟

۴/۲ تحلیل مفهوم قوه مؤسس

مطالعه: گفتار دوم: قانون اساسی

۴/۲/۱ پرسش‌ها

(۱) قدرت یا قوه مؤسس یا تأسیس‌کننده چیست و چه تفاوتی با قوه یا قدرت تأسیس‌شده دارد؟ قانون اساسی قوه

مؤسس است یا قوه تأسیس‌شده؟

۲) مجلس مؤسسان یا نهاد تنظیم‌کننده یا بازنگری‌کننده در قانون اساسی چه نسبتی با قوه مؤسس دارد؟ این همان است یا نماینده آن؟

۳) قدرت رهبر، رئیس جمهوری، مجلس قانون‌گذاری، هیئت وزیران یا قاضی دادگستری یک قدرت تأسیس‌کننده است یا یک قدرت تأسیس‌شده؟

۴) آیا قوه مؤسس صرفاً در اراده افراد کنونی ملت ریشه دارد؟ نقش ساختارهای دیرپا (به عنوان نمونه زبان) در قوه مؤسس چیست؟

۴/۳ تحلیل مفهوم دولت-کشور

مطالعه: گفتار سوم: دولت-کشور

۴/۳/۱ پرسش‌ها

- ۱) دولت-کشور به عنوان یک شخص مصنوعی چگونه می‌تواند جاودانگی را برای انسان‌ها به ارمغان بیاورد؟
- ۲) «حاکمیت» به عنوان گواه اصلی وجود دولت-کشور چه نسبتی با اندیشه الهیاتی قدرت مطلق خداوند متعال دارد؟ حاکمیت در این معنا یک ایده‌آل است یا یک واقعیت؟
- ۳) از میان عناصر سه‌گانه دولت-کشور (سرزمین؛ جمعیت؛ یک تشکیلات سیاسی) کدام یک کلیدی‌ترند؟ کدام یک را می‌توان ناموس دولت خواند؟

۴/۴ ضرورت‌های جغرافیا در ساخت دولت-کشور

مطالعه: گفتار چهارم اشکال دولت-کشور

۴/۴/۱ پرسش‌ها

- ۱) آیا برای دولت‌های امروزی که پیچیده؛ چندسطحی و دارای ابعاد گوناگونند؛ مفهوم مکان مرکزی که در جغرافیای سیاسی (مثل نقش نیل به عنوان مکان مرکزی در شکل‌گیری مصر) طرح می‌شود هم‌چنان موضوعیت دارد؟ اگر بله، آیا نمونه‌هایی را می‌توان مثال زد؟
- ۲) با توجه به گسترش فناوری‌های ارتباطی که فاصله کارکردی میان مراکز جمعیتی را به شدت کاهش داده است؛ فلسفه وجودی دولت‌های غیر متمرکز چیست و آیا پایتخت‌های دولت‌های فدرال نیز به سمت گسترش نفوذ محلی خود پیش نرفته‌اند؟ اگر بله، آیا این فزونی‌خواهی و گسترش طلبی اقتضای طبیعت و ذات دولت است؟
- ۳) با توجه به فناوری‌های نظامی گسترش‌یافته امروزی آیا هم‌چنان موانع طبیعی نظیر کوه‌ها؛ دریاها؛ فواصل جغرافیایی به عنوان یک سپر طبیعی عمل می‌کنند یا عملاً در یک دهکده جهانی زندگی می‌کنیم که هر کشوری به شرط در اختیار داشتن تجهیزات فیزیکی کافی به کشور دیگر دسترسی دارد؟

۴) کلیدی‌ترین عامل جغرافیایی قدرت‌یابی یک دولت کدام عارضه طبیعی است؟ رود؛ دره؛ بیابان؛ جنگل؛ کوه؛ دریا؛ دشت؛ اقیانوس یا آسمان؟

۴/۵ بحثی در امکان تمایز حکومت؛ رژیم؛ دولت (جلسه جبرانی)

مطالعه: گفتار پنجم: رژیم سیاسی

آزمونک اول (۳ نمره)

۴/۵/۱ پرسش‌ها

۱) با توجه به جنبه استعلایی دولت؛ آیا خطایی را می‌توان به دولت نسبت داد یا خطاها به حکومت یا رژیم نسبت داده می‌شود؟

۲) آیا حکومت نسبت به طراحی رژیم فعال مایشاء است یا این که رژیم ناشی از واقعیت‌هایی هست که می‌تواند بر خلاف میل و اراده جمعیت انسانی و اعضای حکومت باشد؟

۳) آیا در نظریه سیاسی جدید می‌توان شهروندان را نیز بخشی از حکومت دانست و ایشان را نسبت به نقاط ضعف اداره عمومی مؤاخذه کرد؟

۴) آیا دولت‌ها نسبت به رژیم و حکومت لایشرط (بی تفاوت؛ بی طرف) هستند و رژیم و حکومت جنبه صرفاً ابزاری دارد؛ یا این وجود بعضی ویژگی‌ها در رژیم و حکومت برای دولت بسته به نظریه سازنده آن کلیدی و حیاتی است؟

۴/۶ نسبت حق‌های فردی با آزادی‌های عمومی؛ غایت نظام سیاسی

مطالعه: گفتار ششم: حقوق فردی و آزادی‌های عمومی

۴/۶/۱ پرسش‌ها

۱) نظریه دولت چیست؟ آیا دولت‌ها پس از شکل‌گیری خود هم‌چنان به نظریه دولت محتاجند؟

۲) آیا دولت‌ها می‌توانند نسبت به وجوه هنجاری نظریه خود بی‌طرف باشند؟ آیا این سوگیری باعث نقض آزادی وجدان یا عقیده شهروندان نمی‌شود؟

۳) در یک نظریه دولت مشروطه نقش حق‌های فردی محوری‌تر است یا آزادی‌های عمومی؟ آیا بدون آزادی‌های عمومی، حکومت‌ها انگیزه‌ای برای احترام به حق‌های فردی دارند؟

۴) آیا حق‌های فردی لزوماً با منافع عموم افراد جامعه هم‌راستا هستند؟ در غیر این صورت اولویت با کدام است و چرا؟

۴/۷ تعادل قدرت‌ها و بروز آن در رژیم حقوقی

مطالعه: گفتار هفتم: تفکیک قوا

۴/۷/۱ پرسش‌ها

- ۱) اصل عدم صلاحیت در حقوق عمومی به چه معناست و رابطه آن با تفکیک قوا چیست؟
- ۲) چرا هر دولت اساس‌مند (مشروطه‌گرا) نیازمند «یک تفکیک قوا» است؟
- ۳) چرا یکی از نهادهای حکومت نمی‌تواند واجد همه قدرت‌های ناشی از قدرت مؤسس باشد؟
- ۴) آیا قوه مؤسس پس از لحظات تأسیس می‌تواند هم‌چنان فعال باشد؟

۴/۸ عناصر فنی و سیاسی قانون

مطالعه: گفتار هشتم: پارلمان یا دستگاه قانون‌گذاری.

۴/۸/۱ پرسش‌ها

- ۱) آیا کشورها می‌توانند قوانین یکدیگر را بدون کم‌وکاست وارد نظام حقوقی خود کنند؟
- ۲) چرا قانون‌گذاری به انجمن‌ها و نهادهای فنی سپرده نمی‌شود؟ مزیت پارلمان به عنوان یک نهاد چندصدای و غیر متخصص در قانون‌گذاری چیست؟
- ۳) چرا قانون‌گذاری صرفاً به حقوق‌دانان سپرده نمی‌شود؟ آیا تمام مسائل موجود در یک قانون در تخصص حقوق‌دانان نیست؟

۴/۹ آرایش‌های مختلف قوا در کشورهای گوناگون (جلسه جبرانی)

مطالعه: گفتار نهم: قوه مجریه یا دستگاه حکومت؛ گفتار دهم: اثرات متقابل قوای مقننه و مجریه

آزمونک دوم (۳ نمره)

۴/۹/۱ پرسش‌ها

- ۱) آیا می‌توان یک یا چند الگوی جهانی برای تفکیک قوا شناسایی کرد؟
- ۲) نسبت آرایش‌های مختلف قوا با تاریخ، فرهنگ سیاسی، نظریه دولت و سایر عوامل یک دولت چیست؟
- ۳) آیا تفکیک قوا ضرورتاً محتاج تفکیک نهادهای حکومت نیز هست؟
- ۴) در تفکیک قوا، رقابت نهادهای حکومت با یکدیگر کلیدی‌تر است یا ایجاد موازنه و تعادل بین آن‌ها؟

۴/۱۰ مسئله اساسی قضاییه به رغم ویژگی‌های بروکراتیک

مطالعه: گفتار یازدهم: قوه قضاییه

- ۱) با در نظر گرفتن ویژگی‌های بروکراسی و بری، قضاوت یک عمل اداری (منضبط و قاعده‌محور) است یا یک عمل سیاسی (صلاحت‌دیدی و شخصی‌سازی شده)؟
- ۲) ضد دموکراتیک و غیرعوام‌گرا بودن قاضی یک فضیلت است یا یک عیب؟

- ۳) در کدام کشورهای جهان دادگستری از نظر سازمانی از قوه مجریه مستقل است؟
- ۴) آیا می‌توان بدون استقلال سازمانی قضاییه؛ استقلال قاضی از دیگر قوای اصلی حکومت را تضمین کرد؟ چگونه؟

۴/۱۱ تحلیل مفهوم نمایندگی

مطالعه: گفتار دوازدهم: انتخابات؛ بخش‌های اول و دوم

۴/۱۱/۱ پرسش‌ها

- ۱) مفهوم نمایندگی چه نسبتی با مفهوم وکالت دارد؟ آیا نماینده وکیل اراده شهروندان است یا مسئول تحصیل منافع ایشان؟
- ۲) آیا مفهوم نمایندگی مستلزم نوعی قیّم‌مآبی سیاست‌مداران نسبت به شهروندان نیست؟
- ۳) با توجه به پیشرفت ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات چرا به جای سازکار نمایندگی از سازکار نظرخواهی مستقیم از شهروندان استفاده نمی‌کنیم؟ آیا قضیه امتناع ارو کمکی در پاسخ به این پرسش می‌کند؟

۴/۱۲ تفسیر قانون اساسی (جلسه جبرانی)

مطالعه:

Gonçalo de Almeida Ribeiro, What is constitutional interpretation?, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 20, Issue 3, July 2022, Pages 1130–1161, <https://doi.org/10.1093/icon/moac096>

ترجمه فارسی از این نشانی قابل دریافت است.

(مطالعه پاورقی‌ها لازم نیست)

آزمونک سوم: ۳ نمره

۴/۱۲/۱ پرسش‌ها

- ۱) انواع روش‌های تفسیر قانون اساسی کدام است؟
- ۲) تفسیرپذیری قانون اساسی و وجود اصول معوق (طفره‌زن) در قانون اساسی امری مثبت است یا منفی؟
- ۳) تفسیر قانون اساسی باید در صلاحیت یک نهاد خاص باشد یا هر مقام اساسی در حیطه مسئولیت خود می‌تواند مفسر قانون اساسی باشد؟
- ۴) از منظر نظریه اساس، آیا یک تفسیر معین از بخشی از قانون اساسی مانع از تفسیر متفاوتی از همان بخش قانون اساسی در آینده است؟

۴/۱۳ نگهبانی از اساس

مطالعه:

Schupmann, Benjamin A, 'The Guardian of the Constitution', *Democracy despite Itself: Liberal Constitutionalism and Militant Democracy* (Oxford, 2024; online edn, Oxford Academic, 29 Apr. 2024), <https://doi.org/10.1093/9780191975950.003.0011>.

ترجمه فارسی از این نشانی قابل دریافت است.

پرسش‌ها ۴/۱۳/۱

- (۱) ایده کلسن راجع به نگهداری از اساس چه بود و این ایده با چه نقدهای نظری و مشکلات عملی مواجه شده است؟
- (۲) آیا ایده تولیت اساس یا نگهداری اساس باعث ایجاد نوعی الیگارشی از طریق متولی اساس نمی‌شود؟
- (۳) آیا مجبور کردن مردمی که در انتخاب‌های دموکراتیک خود تمایلی به حفظ ارزش‌های اساسی ندارند، به حفظ این ارزش‌ها موجه است؟
- (۴) آیا نگهداری اساس می‌تواند به نام گذشته یا آینده ملت، با اقدامات اعضای کنونی ملت مخالفت کند؟

۴/۱۴ بازنگری قانون اساسی

- مطالعه: ۱. منصوری بروجنی، محمد. «ارزیابی فرآیند بازنگری قانون اساسی در چارچوب مردم‌سالاری دینی»، فقه حکومتی، بهار و تابستان ۱۳۹۶، شماره ۳، صص. ۱۶۴-۱۲۹. [پیوند دسترسی](#).
۲. لاسال، فردیناند؛ «قانون اساسی چیست؟»؛ مترجم: سیدناصر سلطانی، در کتاب: حقوق اساسی نانوشته، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۹، صص. ۲۶۱-۳۰۰. (به همراه مقدمه مترجم)
- یا در: لاسال، فردیناند؛ «قانون اساسی چیست؟»؛ مترجم: سیدناصر سلطانی، مجله مهرنامه، شماره ۱۳، ۱۳۹۰، صص. ۴۷-۴۰. (به همراه مقدمه مترجم)

پرسش‌ها ۴/۱۴/۱

- (۱) با توجه به این ایده که قانون اساسی واقعی در عمل ساخته می‌شود، بازنگری قانون اساسی چه ضرورتی دارد؟
- (۲) آیا تدارک شیوه بازنگری قانون اساسی در قانون اساسی با مفهوم قوه مؤسس در تعارض نیست؟
- (۳) پیش‌بینی اصول تغییرناپذیر در قانون اساسی چه نسبتی با امکان بازنگری در قانون اساسی دارد؟ این اصول یک بیانیه سیاسی اند یا یک الزام حقوقی؟
- (۴) با توجه به دیدگاه فردینان لاسال درباره قانون اساسی واقعی، آیا «طراحی قانون اساسی» (constitutional design) از لحاظ نظری ممکن است؟ و آیا این مهندسی الیگارشیکی منجر به ایجاد دولت درمانده (failed state) نمی‌شود؟

۵ ارزشیابی

- **غیبت (منفی ۱.۵ نمره):** طبق آیین نامه آموزشی دانشگاه اصفهان دانشجویان مکلف به حضور در کلیه جلسات درس هستند. هر جلسه غیبت نیم نمره منفی دارد. غیبت‌ها اعم از موجه یا غیر موجه در پایان ترم در سامانه گلستان گزارش می‌شود و سامانه به صورت خودکار - در اجرای آیین نامه آموزشی مصوب ۱۴۰۲ - غیبت از بیش از سه‌شانزدهم جلسات کلاس را مستوجب دریافت نمره صفر در درس می‌داند.
- **تمرین کتبی جستارها (۳.۷۵ نمره):** هر دانشجو جستار خود را ظرف مهلت تعیین شده در سامانه آموزش مجازی دانشگاه بارگذاری می‌کند. تمرینات کتبی لزوماً توسط مدرس بازخوانی نمی‌شوند. هر تمرین کتبی (مشروط به اصالت و اختصاص به دانشجو) ۰.۲۵ نمره دارد.
- **ارائه شفاهی جستار (۴ نمره)** هر دانشجو مکلف به دو نوبت ارائه شفاهی جستار خود در طول ترم است. تسلط به محتوا و بیان مناسب در ارزیابی لحاظ می‌شود.
- **آزمونک (۹ نمره):** سه نوبت آزمونک چهارگزینه‌ای در طول ترم تعریف شده است. آزمونک اول از مطالعه جلسات اول لغایت چهارم؛ آزمونک دوم از مطالعه جلسات پنجم لغایت هشتم؛ و آزمونک سوم از مطالعه جلسات نهم لغایت یازدهم به عمل می‌آید. نمرات آزمون‌های چهارگزینه‌ای با ضریب ۱.۱۵ محاسبه می‌شود.
- **آزمون پایان ترم (۶ نمره):**
 - **تعریف مفاهیم (۳ نمره):** ۳ نمره از آزمون پایان ترم به تعریف ۶ مفهوم از منابع مطالعه هفتگی اختصاص دارد.
 - **حل مسئله (۳ نمره):** ۳ نمره از آزمون پایان ترم به حل یک مسئله با استفاده از مفاهیم حقوق اساسی اختصاص دارد.
- **تمرین‌های کتبی و آزمونک‌ها بر روی سامانه آموزش مجازی دانشگاه اصفهان (lms) به عمل می‌آید.**